

Investigations of ethnobotanical aspect of wild plants sold in Bingöl (Turkey) local markets

Rıdvan POLAT¹, Selami SELVİ², Uğur ÇAKILCIOĞLU^{*1}, Mikail AÇAR⁴

¹ Bingöl Milli Eğitim Müdürlüğü, Bingöl 12100, Türkiye

² Balıkesir Üniversitesi, Altınoluk Meslek Yüksekokulu, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Programı, Edremit, Balıkesir 10870, Türkiye

^{*3} Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü, Elazığ 23100, Türkiye

⁴ Balıkesir Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Çağış kampüsü, Balıkesir 10145, Türkiye

Abstract

This study, conducted between 2010-2012, gathered information on the ethnobotanical wild plants sold with commercial purposes in the local markets. Within the scope of the study, ethnobotanical wild plants sold in local market used for the medicinal and food (spice, tea) purpose. As result of researchs at the local markets ethnobotanical uses of 32 plants were recorded. These included folk medicine, herbal tea, spices and food. The most common ethnobotanical plant families were Rosaceae (7 taxa), Lamiaceae (4 taxa), Apiaceae (3 taxa), Asteraceae (3 taxa), Liliaceae (3 taxa), Fabaceae (2 taxa) and Polygonaceae (2 taxa). The use of taxa in the region were; fruits and seeds vanquished (8 taxa), leaves the vanquished (5 taxa), as tea (3 taxa), roots and trunks vanquished (5 taxa), as spice (3 taxa). In addition, local markets under study detected the vast majority of food crops are used for medicinal purposes. Local people are choosing to use herbal for the treatment of gastro-intestinal complaints such as stomachache, abdominal pain, carminative (14 taxa), cough and cold (6 taxa), heart and vascular diseases (6 taxa), diabetes (4 taxa), kidney disease (3 taxa), and cuts and wounds (2 taxa).

Key words: Ethnobotany, Local markets, Medicinal plants, Food plants, Bingöl

----- * -----

Bingöl semt pazarlarında satılan yabancı bitkilerin etnobotanik açıdan incelenmesi

Özet

pazarlarda satılan yabancı bitkiler araştırılmıştır. Yöredeki araştırmalar çerçevesinde pazarlarda satılan, yöre halkının tıbbi ve gıda (baharat, çay ve yemek) olarak yararlandığı bitkiler tespit edilmiş ve bu bitkilerin kullanım şekilleri ortaya konmuştur. Yerel pazarlar gezilerek yapılan araştırmalar sonucunda 32 yabancı bitki taksonunun tıbbi, çay, baharat ve yemek vb. amaçlarla pazarlarda satıldığı tespit edilmiştir. Rosaceae (7 takson), Lamiaceae (4 takson), Apiaceae (3 takson), Asteraceae (3 takson), Liliaceae (3 takson), Fabaceae (2 takson) ve Polygonaceae (2 takson) yörede yoğun olarak kullanılan bitki familyalarıdır. Yöredeki taksonların, meyve ve tohumları yenilenler (8 takson), yaprakları yenilenler (5 takson), çay olarak kullanılanlar (3 takson), kök ve gövdeleri yenilenler (5 takson), baharat olarak kullanılanlar (3 takson) şeklindedir. Ayrıca yerel pazarlarda tespit edilen gıda bitkilerinin büyük bir çoğunluğu tıbbi amaçlar için de kullanılmaktadır. Bu bitkilerin, karın ağrısı ve gaz giderici, midevi (14), soğuk algınlığı ve ilgili rahatsızlıklar (6), kalp ve damar hastalıkları (6), şeker hastalığı (4), böbrek hastalıkları (3), yara ve kesik tedavisi (2) vb. hastalıkların tedavisinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: : Etnobotanik, Semt pazarları, Tıbbi Bitkiler, Gıda Bitkileri, Bingöl

1. Giriş

Etnobiyolojinin bir dalı olan etnobotanik; insanlar ile bitkiler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır. Etnobotanik terimi ilk kez Amerikalı botanikçi John W. Harshberger tarafından 1895 yılında yerli halkların bitki kullanımını üzerindeki çalışmaları sırasında kullanılmıştır. 1896 yılında yayınladığı “Etnobotaniğin Esasları” adlı çalışması, etnobotanik çalışmaların başlangıç noktası olarak kabul edilir (Balick and Cox, 1996). Harsberger etnobotaniğe

* Corresponding author / Haberleşmeden sorumlu yazar: Tel.: +905067936609; Fax.: +905067936609; E-mail: ucakilcioglu@yahoo.com

“yerli halkın bitki kullanımı” olarak bakmıştır. Ertuğ ise kısaca; “Etnobotanik, insan-bitki arasındaki ilişki sonucunda doğan karşılıklı etkileşimi, kullanımı, üretimi ve tüketimi açıklar” şeklinde tanımlamıştır (Ertuğ, 2004).

Ünlü seyyah Evliya Çelebi Bingöl yaylalarını dolaşırken bütün hekimlerin işine yarayacak binbir çeşit otlarından, rengarenk çiçeklerden bahseder. Çelebi ünlü eseri Seyahatname’de Bingöl dağlarında gördüğü tutya (*Primula* sp), kenger (*Gundelia* sp), sümbül (*Hyacinthus* sp), zambak (*Lilium* sp.), reyhan (*Ocimum* sp.) vb. çok sayıda bitki çeşidinin güzelliklerini ve şifalı özelliklerini anlatır (Baytop, 2004).

Ülkemizde doğal yetişen bitkiler üzerine çok fazla çalışma yapılmışken, Bingöl yöresinde yetişen yabancı bitkiler ile ilgili çalışmalar son derece sınırlıdır. Bingöl ilinde kullanımı olan yabancı bitkiler üzerine tespit edilen tek çalışma Polat ve arkadaşları tarafından yapılan ve yöredeki aktarlarda satışı yapılan tıbbi bitkiler üzerine yapılan çalışmadır (Polat vd., 2011). Bu çalışmanın dışında yöredeki yabancı bitkiler üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla beraber Bingöl çevresindeki illerde doğal olarak yetişen bitkilerin kullanımı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Özgen vd., 2004; Çakılcıoğlu ve Turkoglu, 2007; Akan vd., 2008; Çakılcıoğlu ve Turkoglu, 2008; Altundağ ve Özhatay, 2009; Çakılcıoğlu ve Turkoglu, 2009; Yapıcı vd., 2009; Tuzlacı ve Doğan, 2010; Çakılcıoğlu ve Turkoglu, 2010; Çakılcıoğlu vd., 2010; Altundağ ve Oztürk, 2011; Çakılcıoğlu vd., 2011; Öztürk ve Ölçücü., 2011; Özgen vd., 2012; Polat vd., 2012). Türkiye’nin değişik bölgelerinde semt pazarları ile ilgili yapılmış etnobotanik çalışmalara da rastlanmıştır. Bu çalışmalar sınırlı olup Akan vd. (2005); Şanlıurfa’nın semt pazarlarını; Altay ve Çelik (2011); Antakya (Hatay) Semt pazarlarını ve Yaylagül (2011) ise Samsun’da bulunan semt pazarlarını araştırmışlar ve etnobotanik açıdan incelemiştir.

Bu çalışmada Bingöl’de kurulan yerel pazarlarda, köylülerin ve bitki satıcılarının dağlardan topladıkları ve yöre halkına sattıkları doğal bitkiler ve etnobotanik özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmanın ileride yakın illerde yapılacak bu ve buna benzer çalışmalara kaynak olması ve ülkemiz için besin değeri ve tıbbi önemi olan bitkilerin kullanım şekillerinin belirlenerek gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve yöntem

2.1. Çalışma alanı

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat bölümünde, 41°20' ve 39°54' kuzey enlemleri ile 38°27' ve 40°27' doğu boylamları arasında yer alır. İlin doğusunda Muş, kuzeyinde Erzurum ve Erzincan, batısında Tunceli ile Elazığ, güneyinde Diyarbakır ile çevrilmiştir (Şekil 1). Bingöl’de yıllık ortalama sıcaklık 12.1 °C dir. Yıllık yağış tutarı 873.7 mm³ kadar olup kar yağışlı gün sayısı 24.5 gündür (Bakoğlu, 2004).

Şekil 1. Çalışma alanı

Bingöl valiliği resmi verilerine göre Bingöl nüfusu 2010 yılı sayım sonuçlarına göre 225.170 kişidir (<http://www.bingol.gov.tr/>). Bingöl ili oldukça dağlık bir coğrafyada yer almaktadır. Yörede yüksekliği 3000 metreyi aşan dağlar bulunmaktadır (Bingöl dağları 3250 m, Genç - Çotla dağı 2940 m, Şeytan dağı 2906 m). Dağlar üzerindeki yaylalar ve düzlüklerin yükseklikleri 2000 metreden aşağı düşmez. Ova niteliğindeki yerler bile 1000 metrenin üzerinde bulunmaktadır. Bingöl ovasının dört tarafı dağ sıralarıyla çevrilidir. Dağların yüksek kısımlarını doruklar, buzul gölleri; etek kısımlarını ise moren kalıntıları kaplar. Dağlar genellikle seyrek ormanlık olup, güney bölümlerinin bazı kısımları çıplaktır. Meşe ormanları dağların 1800 metreden aşağı kısımlarında görülür.

Bingöl nüfusu etnik olarak Kürt-Zaza ağırlıklıdır. Yörede Türkçenin yanı sıra Kürtçe ve Zazaca da yoğun olarak kullanılmaktadır (Polat vd., 2011). Türkiye’de yaşayan Zaza nüfusu çoğunlukla Doğu Anadolu bölgesinde yaşamaktadır (Arakelova, 1999-2000).

2.2. Pazar araştırmaları

Çalışmanın materyalini Bingöl yerel pazarlarında satılan yabancı bitkiler oluşturmaktadır. Çalışmada, yöredeki köylerden ve yaylalardan toplanıp yerel pazarlarda satışa sunulan bitki taksonlarının kullanım çeşitliliği belirlenmiştir. Çalışma kapsamında Bingöl ve çevresinde yerel pazarlar belirli aralıklarla gezilmiş ve satıcılarla boş vakitlerinde etnobotanik sohbetler yapılmıştır. Ayrıca tezgahlarda satılan bitkilerin fotoğrafları çekilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Bingöl semt pazarlarında en fazla rastlanan bitkiler. A. *Asparagus acutifolius*, B. *Rhus coriaria*, C. *Crataegus atrosanguinea*, D. *Crataegus* spp., E. *Cicer anatolicum*, F. *Trifolium* sp., G. *Sium sisarum* var. *lancifolium*, H. *Rheum ribes*, İ. *Gundelia tournefortii*, J. *Crataegus aronia* var. *aronia*, K. *Ferula rigidula*, L. Tezgahta satılan çeşitli bitkiler, M. *Crataegus orientalis*, N. *Pyrus communis*, O. *Eremurus spectabilis*, P. Tezgahta satış yapan tüccar (kaynak kişi)

2.3. Kaynak kişilerle görüşmeler

Çalışma kapsamında köylerde ve yerel pazarlarda 53 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Kaynak kişilerin yaşları genelde orta yaş üstüdür. Çalışmada kaynak kişi olarak genellikle kırsal alanlarda tarımla uğraşan çiftçiler, köy kadınları, bitki toplama işinden gelir sağlamaya çalışan kişiler seçilmiştir (Şekil 2P).

2.4. Örnek toplama

Araştırmalar kapsamında yerel pazarlarda satışı tespit edilen bitkiler, yetiştirme alanından toplanarak herbarium örnekleri haline getirilmiştir. Çalışma kapsamında ot satıcıları ile beraber arazi çalışmaları yapılmış ve etnobotanik kullanımı olan yabani bitkilerle ilgili çok sayıda fotoğraf çekilmiş ve örnekler toplanmıştır. Arazi çalışmalarında ve yerel pazarlardan toplanan bitki taksonlarına numara verilerek, bitkinin yetiştirme alanları, yöresel adları, kullanılan kısımları, kullanım şekli ve toplanma dönemleri not edilmiştir. Ayrıca yerel pazarlarda fotoğraflar çekilmiştir (Şekil 2).

3. Bulgular

Bu çalışmada, yöre halkı tarafından kullanılan bitkiler tespit edildikten sonra tablo halinde gösterilmiştir (Tablo 1). Tabloda sırasıyla; familya, Latince tür isimleri ve toplayıcı numaraları, yerel adları, bitkinin kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri ile tıbbi ve gıda amaçlı kullanımları ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma alanında tespit edilen bitkiler ve etnobotanik özellikleri

Familya Adı	Tür Adı ve Toplayıcı Numarası	Yerel Adları	Bitkilerin Kullanılan Kısımları	Kullanım Şekli	Tıbbi Amaçlı Kullanım	Gıda Amaçlı Kullanım
Amaranthaceae	<i>Amaranthus retroflexus</i> L. RP-370	Tar, Leğendur	Toprak üstü kısımları	Haşlama	Sindirimi kolaylaştırıcı, Ağrıları İshal	Mide Haşlanıp yemek olarak yenir
Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L. RP-492	Sumax, Sumak	Meyve	Çiğ olarak	Yüksek Tansiyon	Baharat olarak tüketilir
Apiaceae	<i>Ferula rigidula</i> Fisch ex DC. RP-494	Heliz	Kök, Gövde	Dekoksiyon, Turşu	Böbrek taşları, Kolesterol	Turşu olarak tüketilir
	<i>Heracleum trachyloma</i> Fisch & Mey. RP-491	Helelg, Lerg	Gövde, Yapraklar	Haşlama, Dekoksiyon	Astım, Bronşit	Gövdeler haşlanıp yemek olarak tüketilir
Araceae	<i>Sium sisarum</i> L. var <i>lancifolium</i> . RP-381	Vinyek, Vınık, Tırwaş	Toprak üstü	Haşlama	Sindirim kolaylaştırıcı	Yapraklar haşlanıp yemek olarak tüketilir
	<i>Arum elognatum</i> Steven RP-334, 396	Kardun, Kardü, Kardı	Yaprak	Haşlama	Guatr, Şeker hastalığı, Romatizma, Karın ağrısı Doğum ağrıları	Kökü kurutulmuş çorba yapımında kullanılır
Asteraceae	<i>Achillea biebersteinii</i> Afan. RP-496	Gorık,	Toprak üstü	İnfüzyon	Romatizma, Hepatit, Diş ağrısı, İltihaplanma, Regl ağrısı	Soyulan kök gövde haşlanıp yemek olarak yenir
	<i>Gundelia tournefortii</i> L. var. <i>tournefortii</i> L. RP-380	Kenger, Kinger, Geleng	Kök, Gövde	Haşlama	Sindirim kolaylaştırıcı	Gövde tazeleyken soyulmuş çiğ yenir
	<i>Tragopogon reticulatus</i> Boiss. & Huet RP-378	Marşing, Sıping	Toprak üstü	Çiğ olarak	Kanda iltihaplanma	Tazeleyken yapraklar çiğ olarak yenir
Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Mill. RP-392	Gelzun, Gelezun	Toprak üstü	Haşlama, Dekoksiyon	İltihaplanma, Mide ağrısı, Sindirim kolaylaştırıcı, Yara-kesik tedavisi, Romatizma	Yapraklar haşlanıp yemek olarak tüketilir
Brassicaceae	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br. RP-303	Kiji, Qije, Tujik	Toprak üstü	Haşlama	Şeker hastalığı, Gaz giderici, Yüksek tansiyon, Mide ağrısı, Karaciğer hatsallıkları	Salata olarak tüketilir
Caryophyllaceae	<i>Silene vulgaris (Moench) Gracke</i> RP-382	Masturek, Dulma Xatun	Toprak üstü	Haşlama		Haşlanıp yemek olarak tüketilir
Chenopodiaceae	<i>Chenopodium album</i> L. RP-302	Selmi, Silmastık	Toprak üstü	Haşlama	Sindirim kolaylaştırıcı	Haşlanıp yemek olarak tüketilir
Fabaceae	<i>Trifolium</i> sp. RP-478	Argud, Nefil, Neflık	Toprak üstü	Taze	Romatizma, Hepatit	Taze filizler tuzlanıp çiğ olarak yenir
	<i>Cicer anatolicum</i> Alef. RP-505	Nihe keku, Nihe mirçikon	Meyve	Taze		Tohumlar taze olarak tüketilir
Lamiaceae	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. RP-332	Pune, Puni, Nane	Dallar	İnfüzyon	Karın ağrısı, Soğuk algınlığı, Grip	Yapraklar taze iken çorbaya katılır
	<i>Stachys lavandulifolia</i> Vahl. var. <i>lavandulifolia</i> Vahl RP-473	Çaye qwe, Çaye çiya, Deme çole, Deme biri	Toprak üstü	İnfüzyon	Uykusuzluk, Soğuk algınlığı, Grip, Sakinleştirici	Baharat olarak kullanılır
	<i>Origanum</i> sp.	Onix, Anix, Anık, Kekik	Dallar	İnfüzyon	Soğuk algınlığı, Grip	Baharat olarak tüketilir
	<i>Teucrium chamaedrys</i> subsp. <i>sinuatum</i> (Celak.) Rech. f. RP-361	Dem qwe, Çaye çiya	Toprak üstü	İnfüzyon	Uykusuzluk, Soğuk algınlığı, Sakinleştirici	Çay olarak tüketilir
Liliaceae	<i>Asparagus</i> sp. RP-483	Melcü, Melji, Kuşkonmaz	Toprak üstü	Haşlama	Kalp hastalıkları	Taze filizleri haşlanıp yemek olarak tüketilir

Tablo 1. (Devam ediyor)

	<i>Allium</i> sp. RP-472	Kahar, Kar	Toprak üstü	Haşlama	Bronşit, Ağrı kesici	Haşlanıp yemek olarak tüketilir
	<i>Eremurus spectabilis</i> Bieb. RP-409	Heluk, Gullık, Çiriş, Yelg	Toprak üstü	Haşlama	Sindirim kolaylaştırıcı	Haşlanıp yemek olarak tüketilir
Malvaceae	<i>Malva neglecta</i> Wallr. RP-469	Xemazek, Veraruejik, Tollık, Ebegümeçi, Duelik	Toprak üstü	Dekoksiyon, İnfüzyon, Haşlama	İdrar yolları hastalıkları, Karın ağrısı, İltihaplanma, Yara kesikler, Kısırlık	Haşlanıp yemek olarak tüketilir
Polygonaceae	<i>Rheum ribes</i> L. RP-460	Rıbes, Rıwes, Rewas, Kap, Işgın	Toprak üstü	Dokoksiyon, Taze	Astım, Şeker hastalığı, Böbrek taşları, Kalp hastalıkları	Gövdeler soyulup taze olarak yenir
Rosaceae	<i>Rumex tuberosus</i> L. RP-462	Tırşık	Yaprak	İnfüzyon, Taze	Yüksek tansiyon, İdrar artırıcı	Yapraklar taze olarak yenir
	<i>Pyrus communis</i> L. RP-301	Querç, Şekok, Herim, Hirim	Meyve	Taze		Meyveler taze olarak yenir
	<i>Crataegus atosanguinea</i> Pojark. RP-374	Gunc	Meyve	Dekoksiyon, İnfüzyon, Taze	Kalp hastalıkları, Damar tıkanıklığı	Meyveler taze olarak yenir
	<i>Crataegus aronia</i> (L.) Bosc. ex DC. var. <i>aronia</i> (L.) Bosc. ex DC. RP-375	Sinz, Sez, Risok, Roğık	Çiçek, Meyve	Dekoksiyon, İnfüzyon, Taze	Kalp hastalıkları, Damar tıkanıklığı	Meyveler taze olarak yenir Reçel olarak tüketilir
	<i>Crataegus orientalis</i> (Mill.) M. Bieb. RP-377	Sinz, Sez, Risok, Roğık	Çiçek, Meyve, Gövde kabuğu	Dekoksiyon, İnfüzyon, Taze	Kalp hastalıkları, Damar tıkanıklığı, Astım	Meyveler taze olarak yenir Reçel olarak tüketilir
	<i>Rubus sanctus</i> Schreber RP-369	Dırık, Dırkel, Tiri, Böğürtlen	Meyve, Çiçek, Kök	İnfüzyon, Reçel	Bronşit, Astım, Şeker hastalığı, Böbrek taşları	Meyveler taze olarak yenir Reçel olarak tüketilir
	<i>Rosa canina</i> L. RP-326	Sırgul, Şılan, Kuşburnu	Meyve	İnfüzyon, Reçel	Soğuk algınlığı, Grip, Bronşit	Meyveler taze olarak yenir Reçel olarak tüketilir Çay olarak tüketilir
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L. RP-454	Yeğıç, Isırgan, Gerzinik, Derzinik	Toprak üstü, Tohumlar	İnfüzyon, Haşlama, Tohum ezmesi+bal,	Romatizma, Eklem iltihaplanmaları, Sindirim kolaylaştırıcı, İdrar artırıcı, Basur, Hepatit, Kanser, Böbrek taşları, Saç yağlanması	Haşlanıp yemek olarak tüketilir

4. Sonuçlar ve tartışma

2010-2012 yılları arasında Bingöl’de yapılan etnobotanik araştırmaları kapsamında 16 bitki familyasına ait 32 yabani taksonunun yerel pazarlarda gıda ve tıbbi amaçlarla satıldığı belirlenmiştir. Rosaceae (7 takson), Lamiaceae (4 takson), Apiaceae (3 takson), Asteraceae (3 takson), Liliaceae (3 takson), Fabaceae (2 takson) ve Polygonaceae (2 takson) familyalarına ait yabani bitkiler yerel pazarlarda yoğun olarak satılmaktadır.

Araştırma alanındaki pazarlarda satışı yapılan yabani bitkilerin çiğ olarak, salatası yapılarak, turşu, reçel, meyve olarak tüketildiği gibi haşlanarak – kızartılarak yemek olarak tüketilmesi de oldukça yaygındır. Gıda olarak tüketilen yabani bitkilerde yaygın kullanım şekillerine baktığımızda; meyve ve tohumları yenilenler (8 takson), yaprakları yenilenler (5 takson), çay olarak kullanılanlar (3 takson), kök ve gövdeleri yenilenler (5 takson), baharat olarak kullanılanlar (3 takson) şeklindedir. *Gundelia tournefortii* var. *tournefortii* (kinge, kereng), *Eremurus spectabilis* (yelıg, helug, gullık), *Rheum ribes* (ribes, rıwes, rewas, kap), *Anchusa azurea* (gelzun) ve *Crataegus* spp. (sinz, sez, risok, roğık), yerel pazarlarda en sık rastlanılan yabani bitki taksonlarıdır.

Yörede gıda olarak tüketilen yabani bitkilerin en yoğun kullanım şekli haşlanıp yemek olarak tüketilmesidir. Yerel pazarlarda satılan bitkilerden 14 tanesi haşlanıp yemek olarak tüketilmektedir. Bingöl yöresindeki pazarlarda satışına rastlanılan *Eremurus spectabilis* (yelıg, helug, gullık), *Anchusa azurea* (gelzun), *Heracleum trachyloma* (helelg, lerg), *Malva neglecta* (xamazek, veraruejik, tollık, ebegümeci, duelik), *Gundelia tournefortii* var. *tournefortii* (kenger, kinge, gereng), *Urtica dioica* (yeğıç, ısrıgan, gerzinik, derzinik), *Amaranthus retroflexus* (tar, leğendur), *Chenopodium album* (selmi, silmastık), *Silene vulgaris* (masturek, dulma xatun), *Nasturtium officinale* (kiji, qiye, tujik), *Asparagus acutifolius* (Melcü, Melji, Kuşkonmaz), *Arum elognatum* (kardun, kardu, kardı) taksonlarının salata, börek, çorba yapımında ve haşlanıp yemek olarak tüketildiği tespit edilmiştir. Ayrıca yörede *Rubus sanctus* (dıruk, dirkel, tiri, böğürtlen), *Rosa canina* (sırgul, şilan, kuşburnu), *Pyrus comminus* (querç, şekok, herim, hirim), *Crataegus* spp. (sinz, sez, risok, roğık) vb. bazı yabani meyvelerin sonbaharda yerel pazarlarda satıldıkları tespit edilmiştir. Yabani meyvelerden *Rubus sanctus* (dıruk, dirkel, tiri, böğürtlen), *Rosa canina* (sırgul, şilan, kuşburnu), *Crataegus* spp. (sinz, sez, risok, roğık) taksonları başta olmak üzere bazı meyve çeşidinden reçel yapılmaktadır (Tablo 1). Ayrıca kırsal alanlarda daha yoğun olmak üzere çalışma alanında bazı tıbbi bitkilerin baharat olarak kullanımları da tespit edilmiştir. Yabani bitkilerin koku ve tat verici olması, bu bitkilerin baharat olarak kullanımına da olanak sağlamaktadır. Bu tüketim şekli Anadolu’da oldukça yaygındır (Baytop, 1984). Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda *Mentha longifolia* (pune), *Origanum* sp. (onıx, anıx), *Rhus coriaria* (sumax) türleri baharat olarak tüketilmektedir.

Yörede yabani tıbbi bitkilerin bazıları çay olarak tüketilmektedir. *Rosa canina* L. (sırgul, şilan, kuşburnu), *Stachys lavandulifolia* Vahl. var. *lavandulifolia* Vahl (çaye qwe, çaye çiya, deme çole, deme biri), *Teucrium chamaedrys* subsp. *sinuatum* (Celak.) Rech. f. (dem qwe) bitki taksonları yörede çay olarak tüketilmektedir. Bu taksonlar aynı zamanda soğuk algınlığı, öksürük vb. basit rahatsızlıkların tedavisinde kullanıldıkları için, yörede kurulan pazarlarda önemli ölçüde ticareti yapılmaktadır.

Araştırma alanında tıbbi kullanımı olan bitkiler yoğunlukla; karın ağrısı ve gaz giderici, midevi (14), soğuk algınlığı ve ilgili rahatsızlıklar (6), kalp ve damar hastalıkları (6), şeker hastalığı (4), böbrek hastalıkları (3), yara ve kesik tedavisi (2) için kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber daha az olarak yabani bitkilerin basur tedavisi, tansiyon dengeleyici, karaciğer hastalıkları, romatizma, kanser tedavisi kolesterol, guatr vb. hastalıklarla ilgili problemlerin giderilmesinde kullanıldıkları görülmektedir.

Malva neglecta bitkisi yörede iltihap kurutucu ve kısırlık tedavisinde kullanılmaktadır. Bu hastalıklar için reçete hazırlama işlemi genellikle yaşlı kadınlar tarafından yapılmaktadır. Toprak üstü kısımları haşlanılan bitki biraz soğutulularak bir beze sarılır daha sonra bir kadının karın bölgesine sarılır. Bu işlem cinsel ilişki öncesi 2-3 gece tekrarlanır. Bu işlemin rahimi yumuşattığı, iltihabı temizlediği ve gebeliği kolaylaştırdığına inanılır. Bölgede yaşlı kadınlar tarafından kullanılan diğer bir reçete ise yeni doğum yapmış kadınlara *Arum elognatum* bitkisinin haşlanarak hazırlanan yemeğin 2-3 gün yedirilmesidir. Bu bitkinin doğumdan sonra, vücuttaki kirli kanı temizlediğine ve doğum ağrılarını azaldığına inanılır. Bölgede *Urtica dioica* bitkisinin tohumları kanser hastalarında kullanılmaktadır. Bitkinin tohumları bal ile karıştırılarak bir ay boyunca sabah akşam yenir. Bu reçetenin kanser hastalığının yayılışını durdurduğu düşünülür. Yörede *Crataegus* spp. (sinz, sez, risok, roğık) taksonlarının çiçekli dallarından hazırlanan infüzyon veya meyveleri kullanılarak hazırlanan dekoksasyon kalp ve damar hastalıkları için kullanılır. Ayrıca yapılan gözlemlerde, *Alcea officinalis* L., *Hypericum scabrum* L., *Hypericum perforatum* L., *Helichrysum* sp., *Tribulus terrestris* L., *Onopordum acanthium* L., *Teucrium polium* L., *Thymus* sp. vb. taksonlarının yöreden toplanıp aktarlarda satıldıkları tespit edilmiştir.

Bingöl, coğrafi koşulların zorluğu ve var olan bölgesel sorunlar nedeniyle alan araştırmalarının sınırlı yapıldığı bir coğrafyada yer almaktadır. Bingöl ilinde bitkiler üzerine yapılmış alan araştırması yok denecek kadar azdır. Dünyada faydalı yabani bitkilere ilgi her geçen gün hızla artmaktadır. Nesiller boyu kuşaktan kuşağa aktarılan bu geleneksel bitki kullanma mirasının kayıt altına alınması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışma, bölgede yapılacak yeni etnobotanik çalışmalara kaynak sağlama ve fikir verme açısından önemlidir.

References

- Akan, H., Aslan, M., Balos, M.M. 2005. Şanlıurfa kent merkezindeki semt pazarlarında satılan bazı bitkiler ve kullanım amaçları. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. 12/2: 43-58.
- Akan, H., Korkut, M.M., Balos, M.M. 2008. An ethnobotanical study around Arat Mountain and its surroundings (Birecik, Şanlıurfa). *Fırat University Journal of Science and Engineering*. 20: 67-81.
- Altay, V., Çelik, O. 2011. Antakya semt pazarlarındaki bazı doğal bitkilerin etnobotanik yönden araştırılması. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*. 4/2: 137-139.
- Altundağ, E., Özhatay, N.F. 2009. Local names of some useful plants from Iğdır Province (East Anatolia). *Journal of Faculty Pharmacy of Istanbul University*. 40: 102-115.
- Arakelova, V. 1999. The Zaza people as a new ethno-political factor in the region. *Iran and the Caucasus*. 3: 397-408.
- Bakoğlu, A. 2004. Bingöl ve Elazığ illerinde tarımsal yapı. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi (DAUM)*. 2/3: 138-143.
- Balick, M.J., Cox, P.A. 1996. *Plants, people, and culture: The science of ethnobotany*. Scientific American Library, New York.
- Baytop, A. 2004. *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*. Tübitak Yayınları.
- Çakılciöğlü, U., Türkoğlü, İ. 2007. Plants used for cholesterol treatment by the folk in Elazığ. *Phytologia Balcanica*. 13: 239-245.
- Çakılciöğlü, U., Türkoğlü, İ. 2008. Plants used for pass kidney stones by the folk in Elazığ. *The Herb Journal of Systematic Botany*. 14: 133-144.
- Çakılciöğlü, U., Türkoğlü, İ. 2009. Çitli Ovası (Elazığ) ve çevresinin etnobotanik özellikleri. *E-Journal of New World Sciences Academy - Ecological Life Sciences*. 4/2: 81-85.
- Çakılciöğlü, U., Türkoğlü, İ. 2010. An ethnobotanical survey of medicinal plants in Sivrice (Elazığ, Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*. 132: 165-175.
- Çakılciöğlü, U., Şengün, M.T., Türkoğlü, İ. 2010. An ethnobotanical survey of medicinal plants of Yazıkönak and Yurtbaşı Districts of Elazığ Province Turkey. *Journal of Medicinal Plants Research*. 4/7: 567-572.
- Çakılciöğlü, U., Khatun, S., Türkoğlü, İ., Hayta, S., 2011, Ethnopharmacological survey of medicinal plants in Maden (Elazığ-Turkey), *Journal of Ethnopharmacology*. 137: 469-486.
- Ertuğ, F. 2004. Etnobotanik Çalışmaları ve Türkiye’de Yeni Açılımlar. *Kebikeç*. 18: 181-187.
- Özgen, U., Kaya, Y., Coşkun, M. 2004. Ethnobotanical studies in the villages of the District of Ilıca (Province Erzurum). *Turkey. Economic Botany*. 58: 691-696.
- Özgen, U., Kaya, Y., Houghton, P. 2012. Folk medicines in the villages of Ilıca District (Erzurum), Turkey. *Turk Journal of Biology*. 36: 93-106.
- Öztürk, F., Ölçücü, C. 2011. Ethnobotanical features of some plants in the District of Şemdinli (Hakkari-Turkey). *International Journal of Academic Research*. 3: 120-125.
- Polat, R., Çakılciöğlü, U., Ertuğ, F., Satıl, F. 2012. An evaluation of ethnobotanical studies in Eastern Anatolia. *Biological Diversity and Conservation (BioDiCon)*. 5/2: 23-40.
- Polat, R., Satıl, F., Çakılciöğlü, U. 2011. Medicinal plants and their use properties of sold in herbal market in Bingöl (Turkey) District. *Biological Diversity and Conservation (BioDiCon)*. 4/3: 25-35.
- Tuzlacı, E., Doğan, A. 2010. Turkish folk medicinal plants, Ovacık (Tunceli). *Marmara Pharmaceutical Journal*. 14: 136-1343.
- Yapıcı, Ü., Hoşgören, H., Saya, Ö. 2009. Kurtalan (Siirt) İlçesinin etnobotanik özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12: 191-196.
- Yaylagül, Ö. 2011. Samsun pazarlarında satılan şifalı bitkiler. *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim, Samsun.

(Received for publication 27 September 2012; The date of publication 15 December 2012)